

մանակին իբր ընթերցատուն գործածուած է եւ ուր կայ տակաւին փոքրիկ գրատուն մը 200է աւելի գրքերով: Իսկ երկրորդ «ննենակը» ժողովատեղի է: Սրահին մէջ ժողովածու էին 18—20ի շաբաթ մանչ եւ 6—8 տղիկ ուսանողներ: ասոնց վրայ իբր ուսուցիչը կարգուած է Անգլերէնի վարժապետան անուն երիտասարդ մը, որ գրեթէ երեք շուրս ամէն ի վեր նուիրած է ինչն զինքն Այսթոնի հայ մանկաւոյն կրթութեան: Աշակերտքը կը սորվին հոս նաեւ գաղղ. լեզուն, ուսուցիչը պտորաւտած է գեղեցիկ ծրագիր մը սեմանց եւ կախած որահին պատէն, վաւերացեալ թաղական խորհրդով անգամներէն: Բայց քանի՜ քանի՜ այսպիսի ծրագիրներ ունեցած է գարոնը (ինչպէս հասաւ մ'ալ տեսայ գրատան մէջ) նորանոր ուսուցիչներէ, եւ գործնական աղբիւրք մը յառաջ չէ եկած: Ինչո՞ւ այնչափ սակաւթիւ են տալիս ինքնքր եւ ինչո՞ւ երիտասարդութիւնը հոսի է ուսումնասիրութենէ: Երբ ժամանակ մը Այսթոն ունեցած է յատուկ ընթերցատուն եւ իւր գրքերը, ինչո՞ւ ներկայիս երիտասարդք չ'առնախեն եւ օգուտ չբերեն այն պտորաւտ գրքերէն եւ շաւիղներն զանաւր: Ուրախութեամբ լսեցի որ գարնեալ ընթերցատունը բանալու հետամնա եղզներ կան: Փաստաբան Յովհաննէս Էփ. Մալբան՝ ծննդեամբ Գրգաւդացի, գարոնը ծագեցընելու ամենայն շիգ կը թափէ, ընթերցատունն եւս վերանք բանալու միջոցները հայթայթելու շուն ու շիգ չի ինայեր: Այս երեք քաղաքներու գարոններն մէջէն ամենէն աւելի գործնական աղբիւրք անեցած կը տեսնենք Տէնիզիէի գարոնը. պատճառները շատ յայտնի են. նախ՝ գարոնին միշտ բաց քնալը, եւ երկրորդ՝ ուսուցիչին յարատեւութիւնը, որ կըրցած է այս աղբիւրքը յառաջ բերել: Եթէ նազիկի կամ Այսթոնի գարոններն եւս բնաւ զոյ չըլլաւ, ուսուցիչներն յարատեւեն, եւ եթէ հարկ վրայ փոփոխութեան իրենց յաշարքը չունեան՝ չեմոզուն իրենց պաշտօնն ուսուցիչները, այն ասին անանց տարակուսի այս գարոններն ալ քիչ ժամանակէն կու տան իրենց պտուղը: Բայց գորտեաւտարք այսպէս չէ եղած. քանի մ'ամեն, կամ մէկ տարին եւ կամ առ առաւելն մէկ ու կէս տարին կը անեննք որ ուսուցիչն՝ ականց յաշարի կը թողու իւր պաշտօնը. եւ ահա երկու ամիս շորս ամիս, երբեմն նաեւ տարի մը ամբողջ զոյց կը անայ գարոնը: մինչեւ որ նորը գտնուի, աղաք ալ մտացած կ'ըլլան իրենց սորված քիչ բանը. եւ նորոյն գաղաւթամբը՝ այնքն սկսի կը ստիպան: Ահա այն է անկատար կրթութեան եւ յետամնաութեան գլխաւոր պտաճաւը: Բայց շարեաց արմատը կարելի հարկ է. ծնողաց եւ հոգաբարձուներու պտորաւտութիւնն է՝ գոհ ընել ուսուցիչներն ըստ կարելոյն, քաջալերել զանոնք, երբեմն այց ելլել գարոնին եւ հետաքրքրուիլ իրենց գաղափար կրթութեամբը: Կայ սակի մտադրութիւնն արժանի կէտ մ'ալ. Տէնիզիի ունի իրեն վարժուհին աղեկանց համար: Ինչո՞ւ Այսթոն չունենայ: Այցելուութեան մ'առթիւ հարցալի մը մը, ինչո՞ւ իւր գարտիկը անգարոն կը թողու, պատասխանեց. «մը զգիեմ, նմանաւս քոզս ուրիշ քան փն, ու

նոց մէկ Խորդ զգիեմ», Իրաւացի էր զաւակաւոր մօր ըսածը: Ուսուցիչը կըսայ աղջկան մը սորվեցընէ կարգաւ, գրել եւայլն. բայց ձեռագործ: Յառաջադիմութեան մեծ քայլ մ'առած կ'ըլլան Այսթոնիցի եթէ ունենան իրենց աղջկանց համար մասնաւոր վարժուհի մը, որով թէ ծնողք չեն ստիպուի օտար գարոններ առ իրենց աղջկաներն եւ թէ ուսուցիչն բնոր կիսով չափ թելթելացած կ'ըլլայ: Գիտենք թէ մեր այս տողերը խթան պիտի ըլլան՝ կարեւորն իսկոյն հոգալու: Ժամն զի ապագայ կրթութեան պտուղները կը քաղուին միայն լաւ հոգացուած ու մշակուած ծառէ մը: Այսթոնի գարոնին վրայ այսչափ:

Մերն յիշեցանք միշտ ընթերցատունը, քանի մը ձեռագիր գտանք, թելպէտ նշանաւոր չեն իրենց հնութեամբը, բայց ձեռագրաւց գարոն մէջ կ'ապրի, նոյն իսկ անչանց համարաւածներն ալ ժամանակին կարտաբեր ժանիքներէն աղատել կ'ուզենք. ուստի եւ ուրիշ առթիւ կը ծանօթացնեմ գտանք ուսումնականաց: Զ. Բ. Բ.

Գ Ր Ա Գ Ի Ց Ա Վ Ա Ն

ՅՈՒՆԻՔԸ ԵՒ ԳԻՐԸ ԳԻՆԼՈՒ ՄԱՐԻՆՍԸ
(Ըրարեւմտ-թիւն)

Նշանօրհաններ եւ կուսակցի:

Գիտական նիւթերու վրայ գրուած ատեն շատ անգամ կը հարկագրի հեղինակն իւր կարծիքն ուրիշ գիտնականաց խօսքերով պայտալցանել, կամ գոնէ հաստատուի: Ուստի եւ շատ անգամ հարկ կ'ըլլայ ծանօթութիւններ գրել, կոչումներ ընել: Նորաւ հեղինակներու անձաւորակութիւնը շատ անգամ յերեւան կ'եկէ՝ այս պարզ եւ կարեւոր նիւթին մէջ. կամ ամենեւին «կոչումն ըսուած բանը չեն գիտին, այսպիսի ուրիշն կարծեաց կարեւորութիւն չեն տար (այսինքն ուրիշէն սորված չեն ուզեր երեւալ), եւ կամ այնպէս առաւ ծանօթութիւններ ու կոչումներ կ'աւելցընեն, որ կերպով մը ձանձրանալի կը գտնան: Թե ինչո՞ւ, պիտի ցոյց տանք յաջորդ տողերով:

Սովորութիւն է եղած ծանօթութիւններն աւելցընել չէլի մը ստորաւոր եւ կամ գրքին վերջը յատուկ գլխոյ մէջ. արդ ինչպէս նեղացցոյցի կ'ըլլայ եթէ իւրաքանչիւր բառին ստիպուի ընթերցողը իւր աչքը վերէն վար փոխադրել... Տող մը կարգաւոր ասին 3, 4, 5 անգամ ստիպուի իրիս ու առաւ ծանօթութեանց մեջ (որ սովորաբար միշտ մանր գրով կը գրուին) թափառիլ եւ շատ անգամ — մղորիլ: Ահաւասիկ

կէտ մը որ մտադրութեան շատ արժանի է . վասն զի կը կարծեն ոմանք թէ գիրք մը որչափ շատ ծանօթութիւններով բեռնաւորուած ըլլայ, նշանաւ գիտնականօրէն գրուած կ'ըլլայ... Եւ սակայն այնպէս չէ: Ինչ Տարի կայ, ամենուն ծանօթ գէպք մը կամ իմաստ մը մեկնելու ատեն մասնաձիշ ցուցնել թէ այս ինչ կամ այն ինչ ալ նշանակէ կը պատմէ... Մանաւանդ որ վկայութեան կոչումն անձն ալ շատ անգամ նորուս Տեղինակէն աւելի անունն չի վայելէր...

Պէտք է կոչումն ընել հոն միայն, ուր անհրաժեշտ կոչումն է, ապա թէ ոչ գիրքը կ'առնուարժանաւոր անուն մը, որով շատ անգամ կատակի համար կը նշանագործուին, իբր 'վկայութեանց տոպրակ', ըթէ thèse մը պիտի ապացուցանենք, Տարի անհրաժեշտ է կոչումներ ընել, բայց իբր վկայութիւն կոչուած անձին հեղինակութիւնը, գիտութիւնը, իւր կարծեաց ծանրակշիւթիւնը Տարի է որ ծանօթ ըլլայ. միով բանին հեղինակէն 'հեղինակաւոր' անձ մ'ըլլայ, որպէս զի ընթերցողները՝ եթէ տկար կը գտնեն հեղինակին խօսքերը, գոնէ վկայութեան կոչուած անձին ձօնութեամբ համոզուին:

Եթէ լաֆուշն օտար գոչումներով կը ծանրաբեռնեն ոմանք իրենց գրութիւնները, կան եւ հեղինակներ եւ մանաւանդ յօգուածաւ գիրքներ, որոնց կոչում ընելու կարեւորութիւնը գրեթէ անծանօթ է: Ծանրաբեռն, հեռաբացողական նորութիւններ, կարեւոր տեղեկութիւններ կու տան իրենց գրքերուն մէջ, բայց մարդ չի կրնար որոշ իմանալ թէ այս նորութիւնները, տեղեկութիւններն իրենց գիտերն են թէ ուրիշներուն: Այս կերպը՝ մանաւանդ տարակուսական նիւթերու մէջ, եւս աւելի տարակոյտը կ'աւելցընէ, եւ նոյն իսկ գրութիւնը կը կորցնեն իւր նշանակութիւնը: Եւս անգամ կոչում ընելու զանցառութիւնը երկու պատճառն յառաջ կու գայ. կամ՝ նոյն նիւթին վրայ այլոց գրածներուն տեղեկութիւն չունենալէ, եւ կամ — Գեորգի: Այս բառը կը նոտարագրենք, որովհետեւ գիտնական նիւթերու մէջ շատ կարեւորութիւն ունին Գեորգի գոչումը չընել հազիւ թէ բանաբոլորի արտունի ազատ կը կացուցանէ հեղինակը: Խղճամիտ հեղինակ մը կոչում ընելով ցոյց կու տայ իւր ուղղամտութիւնը. եւ կերպով մը ուրիշներուն (ընթերցողաց) ձեռքը գէնը կու տայ, իւր (հեղինակին) կարծիքն ու բնածները քննելու, կշիռելու, եւ իւր գրածներուն որչափ մասը իւր, եւ որչափը՝ ուրիշներու ըլլալը զանազաններու:

Գեորգի կոչում չընելու հաւասար է՝ անհրաժեշտութեամբ կոչումներ ընելը. այսինքն շատ անգամ հեղինակ մը թէպէտ կոչում կ'ընէ, բայց այնպէս անորոշ եւ անձիշդ բառերով, որ անկարելի կ'ըլլայ տեսակ մը գրական contrôle ընել գրութեան վրայ, կոչումներու համար ընդհանուր եւ խիստ կանոն է թէ կոչումները պէտք են արտաքին կարգի ճշգրտութեամբ յառաջ բերուի: Պէտք է նոյն իսկ աննշան համարուած բառ մըն ալ անմտադրութեամբ, անգգուշութեամբ եւ կամ — դիտմամբ թող տալ: Եթէ Տարի ըլլայ երեսնէ՝ հեղինակին շոշափան խընդրին հետ առընչութիւն չունեցող բառեր՝ նոյն իսկ մի միակ բառ մը, ի բաց թողուլ, Տարի է այն զեղեւալ բառին տեղը՝ փետրով (. . .) նշանակել, որպէս զի ուղղը կարենայ ապահով ըլլալ թէ յառաջ բերուած կոչումն ըստ ամենայնի նոյն է այն անձին խօսքին հետ, որուն վկայութեամբ կ'ուզուի բան մը հաստատել:

Օտար լեզուաւ եղած կոչումները սովորաբար երկու կերպով կը կատարուին, կամ գրութեան մարմնին մէջ ընդհանուր բառերով կը մեկնուին՝ իբր կոչում յառաջ բերուած հեղինակին խօսքերը, եւ յետոյ ծանօթութեանց մէջ բուն բնագիրն (եթէ օտար լեզուաւ է գրուած) կը յիշատակուի, եւ կամ երբ հեղինակը կրնայ ենթադրել թէ իւր ընթերցողները կը հասկընան այն օտար լեզուն, գրութեան մարմնին մէջ չափերտով կը նշանակուի: Բայց ստով չի ըմբռնող ճշգրիտ կոչում ընելու կարեւորութիւնը, Տարի է կոչուած հեղինակին անունը, կոչման գրքին էջը, տպագրութեան տարին, հրատարակչին, քաղաքին եւ այլն: Եւ այլն անունները ճշգրիտ նշանակել: Եթէ կոչումն հեղինակը շատ անուննի եւ կամ գոնէ ծանօթ է, Տարի չկայ մականունն եւ անունը միանգամայն յիշել: Օրինակ. երբ Ռոյսէրան կ'ըսենք կ'իմանանք սովորաբար «Վ. Պոլսոյ Պատրիարք Յովհան Ռաբիբեան», եւ այլն:

Ընդհանուր բառերով կոչումներ ընելու նշանակութիւնն հաւասար է ոնչի, երբ մանաւանդ վիճական նիւթի մը վրայ է ինչիդ: Այսպիսի գրութեանց հետ ամենեւին արժէք չունին եւ նա մանաւանդ հեղինակին ուղղամտութեան վրայ կասկած կը զարթոնցանն հետեւեալ բանաձեւերը, «Ինչպէս մի բանաստեղծ մը կ'ըսէ» . «Ինչպէս արժանաւոր եւ հեղինակաւոր անձն է ընթերցի»¹

¹ Եւս կարեւորութիւն չունեցող նիւթերու մէջ կրնայ այս նիւթ ներքէ համարուիլ, երբ անձին անունը ընել հոյս չըլլայ:

Սովորութիւն եղած է շատ անգամ գիտնական գրուածքներու մէջ օտար լեզուաւ նշանաւոր խօսքեր, իմաստանալից առածներ եւ այլն յառաջ բերել: Ընդհանրապէս այսպիսի կոչումներ միշտ այն լեզուաւ կ'ըլլան, որով գրուած է այս առածը: օրինակի աղագաւ «Բուֆֆ Բուֆֆ Եւֆուֆֆֆֆֆ», կամ ֆեթալֆֆֆֆֆֆ իմաստուն, ըսելու տեղ գրելով է միշտ կ'ըսենք «իմաստուն մը par excellence! կամ աւելի լաւ «XOT ԷՃՕ-ՇԴՅ» Այսպիսի առածներ կը գործածուին ամէն լեզուաւ անխտիր. կարելի է պարզապէս թարգմանել եւս այս խօսքերը, բայց յայտնի է թէ ամէն՝ նոյն իսկ կատարեալ եւ ճիշդ թարգմանութիւնն ալ՝ բնագրին ոյժն ու աշխոյժը չունին: Սակայն չափազանցութիւնը միշտ խոտելի է:

Աշխարհաբար գրուածքներու մէջ շատ անգամ կը ստիպուի մարդ յառաջ բերել գրաբարի այնպիսի ասութիւններ, որոնց գրաբարագէտի մը ականջներն ընտանացած են. արդ Գրաբարագէտներն ապահով նշան պէտք է համարիլ, երբ այսպիսի «Թուգիկ խօսքեր» աշխարհաբարով յառաջ կը բերուին: Թող աշխարհաբարեաններն աւ գրաբարեանները վիճեն եւ վիճեն որչափ որ կ'ուզեն, սակայն «Իժօ Է Իժ Ըրֆֆֆ Իժֆֆ Իժֆֆ» խօսքն եթէ աշխարհաբար թարգմանուի, կը կորսնցնէ իւր բնականութենէն մաս մը, որ անփոխարինելի կը մնայ . . .

Թե՛ օտար լեզուաւ եւ թէ՛ գրաբարով յառաջ բերուած այսպիսի քաղածածիք եւ ընդհանրացած խօսքերը կոչում ըլլած տառն, հարկ չէ տեղը ի տեղը մանրամասնօրէն աղբիւրը ցոյց տալ. բաւական է օրինակի համար՝ «Knowledge is power», խօսքին քով՝ եթէ իւր բնական ընտրուած է՝ նշանակել միայն Տեղինակին անունը (Francis Bacon), բայց հարկ էջ այսպիսի յայտնի ճշմարտութեան համար նշանակել նաեւ գրքին անունը (Essays 1597, Բ) եւ այլն. վրան զի այս առածին ստուգութեանը վկայ միայն նոյն Տեղինակը չէ. նոյն իմաստը՝ Թէպէտ ուրիշ լեզուներով, կրկնած են շատերը, այսպէս Nam et ipsa scientia potestas est (Novum Org. scient. 1620) եւ այլն: Առածներու համար ըստած ազատութիւնը կրնանք մերձեցնել բուն գիտնական կոչումներու ալ: Շատ անգամ փոխանակ Տեղինակին անունան քով գրքին անունը, նիւթը, սպուտն տարին, հրատարակութեան տեղը եւ այլն, յառաջ բերելու, կը նշանակուի միայն Տեղինակին անունը, գրքին համարը եւ էջը. այսպէս Ա. Ա. Գ. Հատ. էջ 20 եւ այլն: Այս

կերպ համառօտութիւնը թէ՛ տեղւոյ եւ թէ՛ աշխատութեան ինչպիսիքութիւն է, բայց այն տառն միայն ներկալ է, երբ Տեղինակը գրքին ետեւը ցանկ մը կցէ՝ իւր կոչում ըրած մասենագիրներուն, եւ հոն մանրամասն նշանակէ գրքին աւտունը, տարին, հրատարակութեան տեղն եւ այլն:

Կոչումները սովորաբար չ'ընտրու (") յառաջ կը բերուին: Այս չափերով կամ առաջին բառին սկիզբը եւ վերջին բառին ետեւը կը գրուի, եւ կամ վկայութեան բերուած կոչման իւրաքանչիւր սողին սկիզբը: Այս վերջին ձեւը հետզհետէ կը խափանուի, վրան զի ապագութեան աւելորդ ծանրաբեռնութիւն է. բայց երբ վկայութեան կոչուած կտորին մէջ շատ տներ գտնուին, եւ հարկ ըլլայ նոր ստղով սկսիլ այս տները, այն տառն նոր տներու սկիզբը հարկ է կրկնել չափերու, ապա թէ ոչ շփոթութիւն կրնայ ծնանիլ թէ մինչեւ որ կտորը կոչումն է: Չափերոյն արդի ձեւը եւրոպական է. բայց հայերէն գրուածքներու մէջ տարբեր գործածութիւն առած է, գտնէ այսպէս կ'աւանդուի քերականութեանց մէջ: Եւրոպական գրքերու մէջ չափերոյն առաջին մասը լուրջ կը սկսի եւ վերջին բառին ետեւը վերջէ կը գրուի, այսպէս. «Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեղինակ» իսկ առ մեզ միշտ հակառակ գործածութիւն առած է, այսինքն՝ առաջին բառին վերջէ լուրջ կը գրուի չափերով, իսկ վերջին բառին ետեւի կողմը՝ լուրջ, այսպէս «Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեղինակ», իսկ օմանք թէ՛ սկիզբը եւ թէ՛ վերջը բառերու վարի կողմը կը գտնի, այսպէս «Սկիզբըն իմաստութեան» եւ այլն եւ այլն: Բայց ըստ մեզ հարկ է եւրոպական այս նշանին եւրոպական գործածութիւնն ալ պահել, վրան զի շատ անգամ վկայութեան կոչուած բառը Գրաբարով կամ վերջինէնով կը լինայ, եւ երբ չափերուն ալ վրան գայ երեք-չորս կիտաղական նշաններ քովէ քով խնդրուած կ'ըլլան, որ բնականապէս գովելի չէ. այսպէս. «Մի մոռնար իմաստունըն խօսքը», «Սկիզբն իմաստութեան» ուր եթէ աւաղին չափերով վարեն սկսի (") այն տառն երկրորդ չափերուն ալ բոլորովին իւր բաժնուի կիտաղականութեան ուրիշ նշաններէն:

Կոչումներու վրայ մինչեւ հիմայ ըստածը ամփոփենք հետեւեալ կարճ խօսքին մէջ. հոբէ է կոչում ընել, բայց Տեղինակէն աւելի հեղինակութեան հետեւագիրները: Աւելորդ կոչումները քննադատ մտաց պակասութեան նշան են, ըստ որում կոչում ընողն իւր ըսածին ճշմարտութեան

Համոզուած չըլլալով, իրմէ նուազ ճօնութիւն ունեցողի վրայ կը թաւալէ իւր ըսածին ծանրութիւնը կամ պատասխանատուութիւնը:

(Հարսնութիւն)

Հ. Գ. ՄՆՆ.

Պ Ա Յ Մ Ա Կ Ա Ն

ԵԳԻՍՏՐԻԹ ԻՌԳՈՒՄՈՑ ՀՈՅՈՑ
ՈՅԼԻՆՈՅԼ ԳՆՆՈՒՄՈՅԻՆ ՕՐԻՆՔՆԵՐԻՆ ՈՒ
ԿՈՐԳՈՒՄՈՅԻՆ ԻՆՆՈՒՄՈՅԻՆ

(Հարսնութիւն)

Թղթատարութեան պաշտօնը կամ վերաւանդութիւնն ըստ օրինի տեղութեանն էր ամէն տեղ: Ասանկ էր Եղիսարեթուպոլսի քաղքին մէջ ալ: — Ինչպէս պաշտօնական, այնպէս ալ մասնաւոր քաղաքացեաց Թղթերն ու ծրարները, այն ատենի սովորութեան համեմատ կ'երթային իրենց որոշուած տեղը, ամենաճիշդ կերպով ու ամենապահով ճամբով:

Ինչպէս պատմութեան ընթացքին մէջ առիթ ունեցանք տեսնելու, Թղթատարութեան պաշտօնն արդէն նախնիցաց դարուն առաջին կիսուն (1735) Եղիսարեթուպոլսի մէջ կարգադրուած էր: Ի սկզբան քաղաքային վարչութեան ձեռքն էր ասոր Հսկողութիւնը: Բայց ետքէն մասնաւորաց յանձնուեցաւ կամ վարձու տրուեցաւ, որոշեալ վճարմունքով ու պայմանագրութիւններով: — Ատեն անցնելով՝ ինչպէս ուրիշ քաղաքներու, ասանկ ալ Եղիսարեթուպոլսի մէջ՝ տեղութիւնը ձեռք առաւ այս պաշտօնը, զնելով իւր կողմանէ վերակացու մը Թղթատարութեան: Սուրհանդակի գործակատար կամ վերատեսուի անունով: Վերատեսչին պաշտօնն էր նամակներն ու ծրարներն իրենց տեղն ապահովապէս հասցնել՝ ոտանաւոր կամ ձիաւոր սուրհանդակի ձեռքը եւ կամ կառք, բայց իւր յատուկ ձիերովը: — Ըստ ընդհանուր սովորութեան՝ ձիերը թէպէտ վերատեսչին էին, այսու ամենայնիւ տեղութիւնն անուղղակի կերպով կը հոգար զանոնք, իբրեւ թէ իրենն ըլլային, ըստ որում ձիերուն համար կը հոգար խառն ու խորը. զնելով քաղաքաբաշխութեանց վրայ պարտաւորութիւն, որ կտոր մը երկիր կամ գաշա տրուի սուրհանդակի վերատեսչին,

ուսկից Թղթատարութեան ձիերն ունենան իրենց ապրուստը:

Տեղութեան այս կարգադրութիւնը մեծ կազմաւորուած մէջ աւելի յառաջ գործադրուելու սկսաւ. իսկ փոքրագոյններու մէջ՝ ետքէն: Այսպէս եղաւ Եղիսարեթուպոլսի նկատմամբ ալ, նախորդ դարուն երկրորդ կիսուն առաջին մասին մէջ: — Վերին կառավարութիւնը, հրաման խաւրեց քաղաքային վարչութեան, որ երկիր մը տայ Թղթատարութեան պաշտօնատէրին, այնպիսի ընդարձակութեամբ, ուսկից չորս ձի կարող ըլլան կերակրուիլ: Քաղաքաբաշխութիւնը հրամանն աննշույն պէտ խորհուրդ ըրաւ. եւ միաբան հաւանութեամբ հաստատուեցաւ, թէ սուրհանդակութեան վերատեսչին՝ քաղքին հիսիսային արեւելեան կողմը, Բոսու-ըսթարդ ըսուած տեղը, չորս ձիու ապրելու չափ տեղ մ'որոշէ: Կարուած երկրին երկայնութիւնը պիտի ըլլար 120 ձողաչափ իսկ լայնութիւնը՝ 60: Բայց միանգամայն ան ալ որոշեց քաղաքն, որ Թղթատարութեան պաշտօնատէրն, այս երկրին համար գոնէ այնչափ վճարէ՝ որչափ կը վճարեն ուրիշ քաղաքացիք. այսինքն՝ մէկ ձողաչափին համար հինգ ֆիորին, կամ բոլորին համար 150 ֆիորին, միանգամ ընդ միշտ:

Որչափ ձեռուռին եղած գրութիւնները կը ցուցնեն, հայորդուեցաւ այս որոշումն կառավարութեան, եւ ասոր ձեռքը Թղթատարութեան վերատեսչին: Ասիկայ հաւանեցաւ այն միջոցին որոշման, բայց ետքէն բանը լաւ կշեւելով, գտաւ թէ՝ քաղքին խոտաքցած երկիրը քիչ է: Աւտար եւ քաղաքաբաշխութեան գրեց, որ նախ տուած երկիրը չէ թէ միայն բաւական չէ չորս ձի պահելու, այլ նաեւ շատ հեռու ըլլալով՝ անկէ խոտը քաղաք փոխադրելու շատ դժուարին է, եւ մեծ ծախքով կ'ըլլայ: Աստի խորհրդն, որ քաղքին կից լուսագ կոչուած գաշտին մէջ տրուի իրեն կտոր մը երկիր: Բայց չէ թէ 120 ձողաչափ երկայն ու 60 ձողաչափ լայն հապա գոնէ 20 ձողաչափով մ'աւելի, ու այն ատեն գոհ կ'ըլլայ:

Քաղաքաբաշխութիւնն այս բանն ընդունեցաւ ու պատասխանեց, թէ ամենեւին հիմ չունի ըսածն, որովհետեւ 1. Իւր հեռու կարծածը հեռու չէ, ինչու որ ուրիշ քաղաքներուն Թղթատարութեան պաշտօնատէրներուն ընդունած երկիրներն ասէլ աւելի մասիկ չեն: Բայց ասկէ՝ քաղաքը նկատմունք ըրաւ ու անսկի երկիր մը փնտռեց ու տուաւ իրեն, որ ջրայ որո-